

Jadwiga Uchyła-Zroski

Rozumienie muzyki procesem wiodącym ku wartościom

Wartości w muzyce 1, 24-34

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jadwiga Uchyła-Zroski

Uniwersytet Śląski
Katowice

Rozumienie muzyki procesem wiodącym ku wartościom

Wartość dzieła muzycznego jest zawsze
wartością dla kogoś, jest cechą realizującą
się w przedmiocie dopiero wtedy,
kiedy słuchacz percypuje dane dzieło
z pozycji estetycznej, kiedy wartość
tę odnajduje w oparciu o jego przeżycie.

Z. Lissa: Nowe szkice z estetyki muzycznej

Istota wartości

Ukształtowany w sposób klasyczny ideał wychowania człowieka w starożytnej Grecji był rozumiany jako nadawanie formy: ciału i duszy, umysłowi i charakterowi, co oznaczało dążenie do doskonałości. Grecka paideia ubogacona poglądami Platona obejmowała trzy cnoty: Dobro, Prawdę i Piękno. Ta klasyczna triada wartości przetrwała wiele pokoleń, a nabierając cech różnorodności i głębokiego znaczenia, jest aktualna do dziś.

Co stanowi istotę wartości i jak znacząco wpływają one na życie każdego człowieka?

Status wartości zależy m.in. od tego, co uznamy za ich istotę i jaką przyjmujemy ich definicję. Przyjęte priorytety wartości pełnią znaczącą rolę w życiu jednostki, jak podkreśla Janina Kostkiewicz¹.

¹ J. Kostkiewicz: *Wartości współczesnej edukacji w Polsce. Próba diagnozy*. W: *Dziecko w świecie wartości*. Red. B. Dymara. T. 1. Kraków 2003, s. 24.

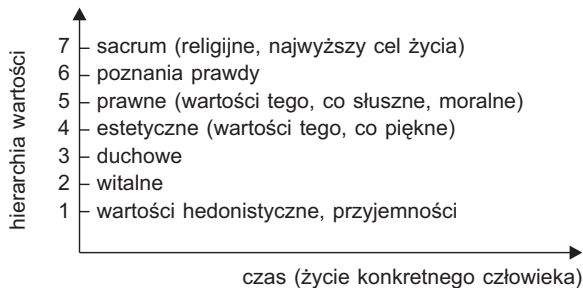
Uznawane wartości decydują o egzystencji, sensie i jakości życia, relacjach interpersonalnych, stosunku do siebie, stosunku do najbliższego środowiska, kierunku i jakości działań artystycznych.

Werner Heisenberg² twierdzi: „Pytanie o wartości to przecież pytanie o to, co robimy, do czego dążymy, jak postępujemy i jak powinniśmy postępować? Jest to pytanie o sens życia człowieka, według którego ma się orientować, szukając własnej drogi i celu życia.”

Słowo „wartość” odnosi się do tego, co człowiek lub grupa społeczna ceni, co jest uważane za ważne i w ten sposób przeżywane, wyrażone poprzez przekonania i przeżycia. Wartość oznacza wszystko to, co nie jest neutralne i obojętne, lecz jest cenne, ważne i doskonałe, a przez to stanowi cel ludzkich dążeń i podejmowanych zadań.

Życie wewnętrzne, duchowe studenta to świat jego myśli, wyobrażeń, pragnień, doznań i wartościowań. Kształtowanie otwartości na to, co „dobre i piękne” jako wnętrza duchowego osoby jest procesem długofalowym i — z artystycznego oraz pedagogicznego punktu widzenia — bardzo odpowiedzialnym. Dużą rolę w tych procesach odgrywają działania kreujące pewne sytuacje aksjologiczne, które leżą u podstaw kształtowania się człowieka, stałego ubogacania jego osobowości w wartości moralne, hedonistyczne, estetyczne, transcendentne i uniwersalne. Ożywają jednak spory o zmienność i względność wartości, kategoryzację i hierarchie, historyczność.

Max Scheler³ uważa, że istnieje pewien przymus wewnętrzny, według którego człowiek działa na rzecz tego, co uznaje za dobre. Uważa też, że podłożem hierarchii wartości jest wiedza. Rodzaje wartości, jakie odkrywane są za pośrednictwem uczuć intencjonalnych układają się w określonym porządku i tworzą wyznaczoną hierarchię. Wartości mogą ulegać zmianie wraz z upływem czasu i nowych doświadczeń odbiorcy.

Rys. 1. Hierarchia wartości według Maxa Schelera

Źródło: K. Olbrycht: *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*. Katowice 2002, s. 130.

² W. Heisenberg: *Część i całość*. W: *Dziecko w świecie wartości...*; K. Denek: *Wartości jako źródło edukacji*. Kraków 2003, s. 22.

³ M. Scheler: *Z fenomenologii życia emocjonalnego człowieka*. W: A. Węgrzecki: *Scheler*. Warszawa 1975.

Przedstawiciele pedagogiki kultury, do których zalicza się sztuka, wyróżniają wartości:

- **animalne i nienormatywne** (jako nietrwałe i zmienne, wyrażające się w różnych postaciach przyjemności),
- **normatywne** (stany świadomości przeżywane w kontakcie ze sztuką),
- **absolutne** (jako trwałe i wieczne)⁴.

Rozumienie muzyki jako proces przekazywania i odbioru jej znaczeń

W jaki sposób przebiega proces kształtowania się wartości przez rozumienie muzyki? Barbara Smoleńska-Zielińska zauważa — „proces rozumienia muzyki i docierania do jej wartości jest aktem złożonym, rozgrywa się na rozmaitych poziomach wyobraźni, pobudzając kompleks różnorodnych, wzajemnie ze sobą powiązanych sfer ludzkiej psychiki”⁵.

Utwory muzyczne percypujemy nie jako zbiory, wrażenia, lecz jako określone całości struktur, których składniki są ze sobą powiązane. Wierność obrazu całości percypowanej struktury zależy od: motywacji uczuciowych, intelektualnych słuchacza, jego wieku, typu osobowości, wrażliwości emocjonalnej, typu zdolności muzycznych i jakości przeżytych doświadczeń muzycznych. Podstawa uchwycenia porządku tej wzajemnej relacji (struktury utworu muzycznego), wymowy utworu, stanowią docierające do świadomości wrażenia dźwiękowe, jak: barwa, wartości czasowe, wysokości i inne.

Wszelkie działania przetwarzania informacji muzycznej uwarunkowane są procesami psychicznymi, np. procesem kodowania w pamięci latentnej, klasyfikowania działań, dokonywania selekcji i przyswajania treści muzycznych; dopiero wówczas uzewnętrzniają się, przyjmując określony rodzaj zachowań (rys. 2. Model przetwarzania informacji, Bogdan Wojciszke⁶).

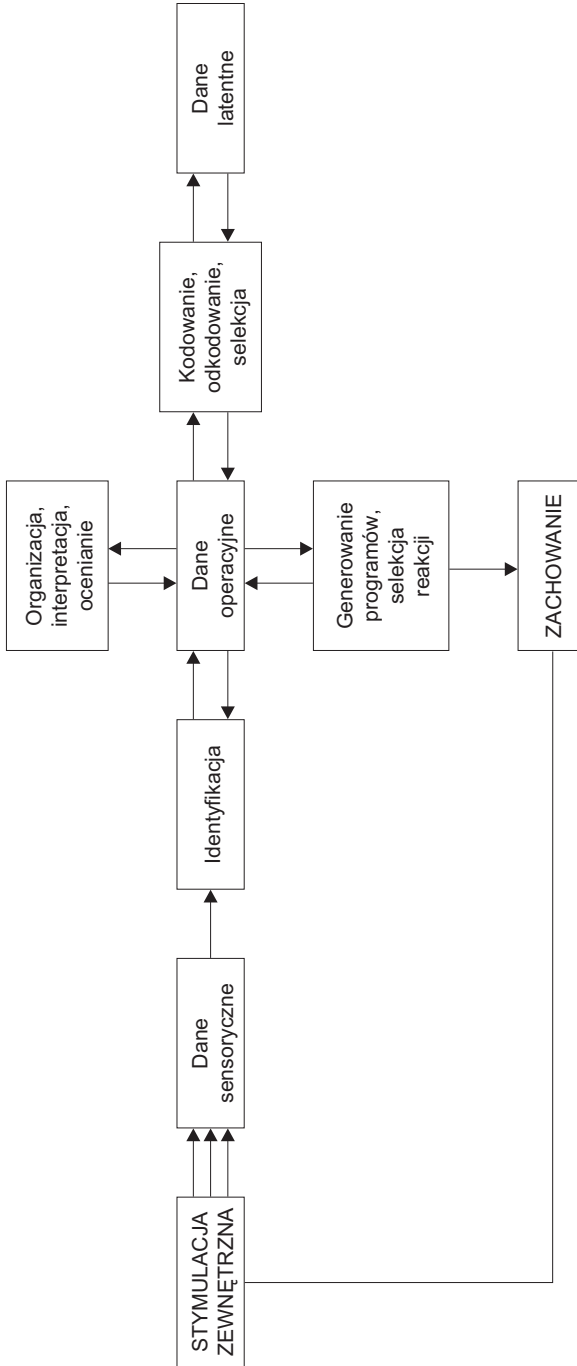
Istnieje zatem możliwość stymulacji zewnętrznej, dzięki której da się wpływać na jakość danych sensorycznych, by przez dalsze procesy psychiczne prowadziła przy współdziałaniu jednostki do określonych zachowań.

Większe uszczegółowienie problemu rozumienia muzyki znajdujemy w poglądach W. Weavera (zob. rys. 3).

⁴ A. Kapias: *Moralne wyzwania nauki i techniki*. Katowice 1992.

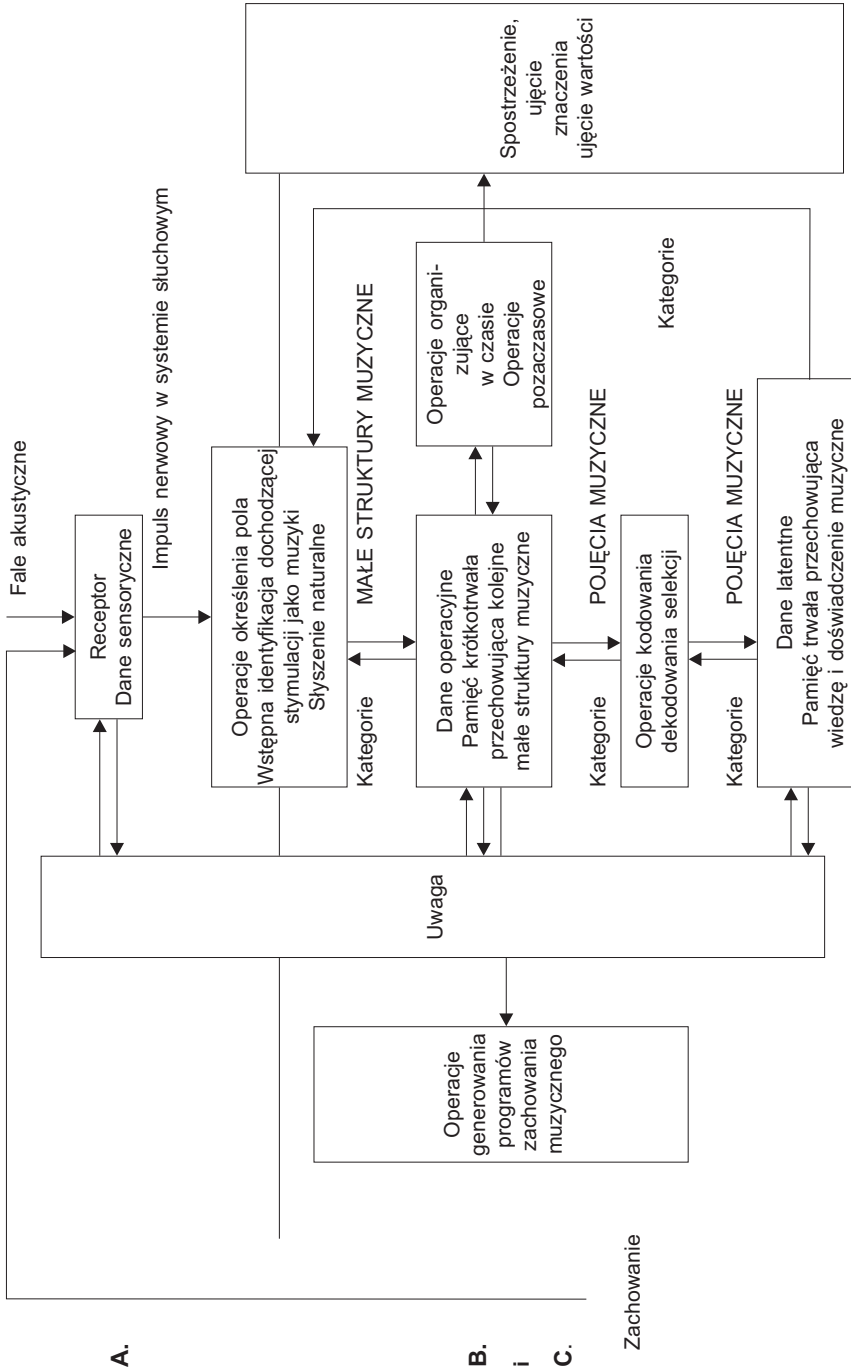
⁵ B. Smoleńska-Zielińska: *Przeżycie estetyczne muzyki*. Warszawa 1991, s. 9—10.

⁶ B. Wojciszke: *Teoria schematów społecznych. Struktura i funkcjonowanie jednostkowej wiedzy o otoczeniu społecznym*. Wrocław 1986.

Rys. 2. Model przetwarzania informacji

Źródło: B. Wojciszke: *Teoria schematów społecznych. Struktura i funkcjonowanie jednostkowej wiedzy w otoczeniu społecznym*. Wrocław 1986.

Rys. 3. Model przetwarzania informacji muzycznych w audiacji
 Źródło: *Teoria uczenia się muzyki według Edwina E. Gordona. Materiały II Seminarium Autorskiego w Krynicy 27 kwietnia–3 maja 1995 roku*. Red. E. Zwolińska, W. Jan-
 kowski. Bydgoszcz—Warszawa 1995.

W. Weaver⁷ uważa, że rozumienie muzyki obejmuje kolejno: **poziom pierwszy A**, który dotyczy uchwycenia elementarnych jakości wrażeniowych, **poziom drugi B** obejmuje najprostsze relacje między nimi, **poziom trzeci C** daje podstawę kształtowania wartości.

Dzieje się tak dlatego, że zachodzi naturalna skłonność umysłu do organizowania i grupowania bodźców, które słuchacz spostrzega stopniowo i tworzy w kompletne figury⁸. Proces strukturyzowania słyszanych treści muzycznych, czyli tworzenia muzycznych całości wyobrażeniowych, to nic innego jak łączenie muzycznych motywów, fraz, zdań, okresów, tworzących wzajemne relacje, powiązania, zależności, na których są ze sobą zestawione, zbudowane, zharmonizowane.

„Rozumienie muzyki — jak twierdzi James Mursel⁹ — nie polega na rezultatach bodźców docierających do ucha zewnętrznego czy wewnętrznego, lecz na organizującej i przekształcającej operacji umysłu”. Bardzo istotna jest w tym wypadku rola procesów psychicznych — uwagi, spostrzegawczości, pamięci — jako niezbędnych do percepcji słyszanych struktur i ich jakości melodycznych, rytmicznych, harmonicznycy itp.

O umiejętności strukturyzowania wrażeń dźwiękowych (np. porządkowania, znajdowania punktów odniesienia i dźwięków centralnych) decydują doświadczenia odbiorcy i nawyki słuchowe.

Słowo „rozumienie” — (według psychologów muzyki) oznacza jedną z form myślenia, polegającą na świadomym wyciąganiu wniosków ze zgromadzonych danych tzw. przesłanek. **Rozumienie muzyki oznacza świadomy odbiór jej cech budowy i treści, postrzeganie jej znaczeń wyrazowych i ekspresyjnych, rozumne przyswajanie jej piękna i wartości**¹⁰.

Czym może się objawiać estetyczna wartość danej muzyki? Utwór może podobać się i poruszać, czyli mieć wartość ze względu na następujące jakości:

- brzmienie, barwę i właściwości użytych instrumentów, sposób kształtowania materiału muzycznego przez kompozytora;
- urok stylu danej epoki, indywidualny styl kompozytora, prowadzenie tematów melodycznych utworu, budowę kompozycji, jej mistrzostwo i doskonałość;
- jakości wyrazowe muzyki (cechy muzyki);
- sposób wykonania, interpretacja utworu.

⁷ Zob. W. Weaver: *Model przetwarzania informacji muzycznych w edukacji*. W: *Teoria uczenia się muzyki według E.E. Gordona*. Red. E. Zwolińska, W. Jankowski. Bydgoszcz—Warszawa 1995, s. 155.

⁸ L.B. Meyer: *Uwagi o procesie wyobrażeniowym, konotacji i nastrojach*. W: *Idem: Emocja i znaczenie w muzyce*. Przeł. A. Buchner, K. Berger. Kraków 1974.

⁹ J. Mursel: *Psychologia muzyki*. W: K. Lewandowska: *Rozwój zdolności muzycznych*. Warszawa 1978.

¹⁰ M. Manturzevska, H. Kotarska: *Psychologia muzyki*. Warszawa 1990.

Każdy z tych czynników odbierany świadomie może wzbudzać zainteresowanie, być źródłem przeżycia estetycznego i kształtowania się określonych wartości. Jak zauważa Zofia Lissa, „sprawność myślenia odbiorcy muzyki staje się konieczna, gdyż muzyka przekazuje komunikaty polisemantyczne, niejednoznaczne, które mogą być różnie rozumiane i interpretowane”¹¹.

Dynamika komunikacyjnego charakteru działań artystycznych, dydaktycznych pomiędzy nauczycielem akademickim, dyrygentem, nauczycielem instrumentu a studentem (zespołem muzycznym) ukryta jest w sztuce bycia artystą — muzykiem i pedagogiem. Twórczy nauczyciel akademicki zawsze potrafi wzbudzić u studentów ambicje transcendentne, otwarte na wartości i piękno.

Doniesienia z badań własnych

Wartości w życiu studentów nadal zajmują ważne miejsce, m.in. współdecydując o ich egzystencji i zachowaniach, jak: jakości ich życia, relacjach interpersonalnych, stosunku do samego siebie, koleżanek i kolegów z klasy, nauczycieli akademickich. Wartości kreowane podczas studiów często pozostawiają trwałe ślady w ich psychice i działaniu pozauczelnianym. Bo przecież pytanie o wartości dotyczy tego, co robimy, do czego dążymy, jak postępujemy, jak powinniśmy postępować. Wartości to system norm, rzutuujących na zachowania nie tylko studentów, ale całej społeczności akademickiej. Nie sposób dobrze zrozumieć studentów, jeśli dobrze nie zna się ich zainteresowań, potrzeb, pasji artystycznych, potencjału ich zdolności, a także roli wartości w ich życiu, istnieniu i działaniu akademickim.

Zaproponowane przez środowisko akademickie wartości studenci mogą przyjmować, identyfikować się z nimi całkowicie, częściowo lub je odrzucić. Wybór wartości może być trudny, ale konieczny.

Procesy wartościowania muzyki — edukacji muzycznej — podczas studiów wzajemnie się uzupełniają i tworzą złożone procesy wartościowania, zwane tworzeniem się sytuacji aksjologicznych. Wybory wartości dokonywane przez studentów świadczą o ich wolności i układach demokratycznych na uczelni. W tym zakresie uczelnie posiadają duże braki. Wąsko pojmowana „swoboda wyboru wartości” ogranicza pełny rozwój studenta, możliwość samokształcenia i działań kreujących ciągłe poznawcze.

Jak twierdzi Jolanta Skutnik — według teorii Gestalt — „Prawdziwe osobowe istnienie człowieka jest zatem istnieniem w relacji do innych i do świata. Relacja ujawnia się w spotkaniu, którego efektem jest dialog. W dialogu

¹¹ Z. Lissa: *Nowe szkice z estetyki muzycznej*. Kraków 1975, s. 45.

człowiek odkrywa swoją podmiotowość i wartości, na których opiera swój świat aksjologiczny i swoje życie¹². Taki świat relacji osobowych i artystycznych jest ciekawy i bogaty duchowo¹³. Codzienna przestrzeń akademickiego bytu studenta staje się treściowo ciekawa, inspirująca do dalszych poszukiwań prawdy i nowych wartości. Rodzą się wartości stanowiące podstawę jego osobowości, życia uczuciowego i wyznaczające nowe cele życia.

Wśród studentów Instytutu Muzyki Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie przeprowadzono w roku 2005/2006 sondaż diagnostyczny. Badania ankietowe techniką kwestionariusza (180 respondentów studiów dziennych) wykazały, jakie wartości są najczęściej preferowane, uznawane i respektowane w ich działaniach edukacyjnych. Szukano m.in. odpowiedzi na pytania:

- jaki jest Pani/Pana ulubiony przedmiot na studiach muzycznych?
- jakie wartości podczas studiów są dla Pani/Pana najcenniejsze? Proszę uzasadnić swój wybór.

Uzyskano następujące odpowiedzi:

Tabela 1

Przedmioty najwyżej wartościowane podczas studiów (N = 180)

Przedmiot	Ranga
Orkiestra, chór	I
Instrument główny	II
Dyrygowanie	
Rytmika	
Emisja głosu	
Pedagogika muzyczna, psychologia	III
Teoria muzyki, literatura muzyczna	IV
Inne przedmioty uniwersyteckie (filozofia, logika, inne)	V

Zgromadzony materiał badawczy ma charakter badań rozpoznawczych. Wskazał, iż wartości są fundamentem działań studentów podczas studiów. Muzyka stanowi nośnik wielu wartości m.in. poznawczych, estetycznych, transcendentnych, moralnych, wychowawczych, kształtuje postawy i określony stosunek do siebie, życia oraz świata (zob. tabela 2). Uzyskane w badaniach studentów typologie wartości w znacznym stopniu nawiązują do kategorii wartości Ryszarda

¹² J. Skutnik: *Sztuka w edukacji — w stronę dialogu z Innym*. W: *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*. Red. A. Sajdak. Kraków 2005, s. 90.

¹³ J. Uchyla-Zroski: *Doświadczenie muzyki jako konkretyzacja indywidualnego bytu człowieka i działań wspólnotowych*. W: *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*. Red. A. Sajdak. Kraków 2005, s. 139—145.

Preferowane przez studentów wartości ($N = 180$)

Wartości	Sposób wyrażania wartości przez działanie
1	2
Poznawcze (wiedza, umiejętności)	— uczą rozumienia muzyki przez zakres wiedzy, — uczą interpretacji muzyki, — rozwijają ciekawość poznawczą i dążność do coraz szerszych jej zakresów.
Spoleczne i hedonistyczne (kontakt z „Drugim”, z „Innym”)	— dają możliwość działań artystycznych z drugim muzykiem, pedagogiem, — niosą radość bycia w zespole (w orkiestrze, chórze) i dzielenia się radością, — zbliżają do drugiego człowieka, uczą dobrej zabawy, — otwierają na drugiego muzyka jego zainteresowania i zdolności.
Estetyczne (piękno i artyzm muzyki jako sztuki)	— uczą słyszenia muzyki, jej ukrytych treści, — uczą innego spojrzenia na piękno, — uczą szukania piękna w innych dziedzinach sztuk.
Transcendentne, witalne, prestiżowe (nowa wizja celu życia)	— wyznaczają cel naszego życia, — pomagają zdobyć kompetencje do uprawiania sztuki jako zawodu, — uczą innego spojrzenia na własne życie, wzbogacają życie o nowe cele, — uczą realizacji potrzeb.
Pragmatyczne (autokreacja, twórczość, rozwój zdolności)	— dają poczucie własnej wartości, — wzmagają pozytywne ambicje, — dają możliwość nieskończonego rozwoju, — wyzwalają kreatywność i twórcze pomysły, — dają możliwość „spełnienia się”, — wyzwalają siłę i energię do działań.
Moralne (wrażliwość, uczuciowość, emocjonalność, duchowość)	— wyostrzają zmysły, uwrażliwiają, — dają przyjemność i radość, — pozwalają uzewnętrznić uczucia, — dają kontakt duchowy i zapomnienie o problemach, — rozładują emocje, — uczą skupienia, — uwrażliwiają na muzykę świecką, jak i religijną oraz na różne gatunki, style i formy.
Uniwersalne (harmonia, dobro, prawda)	— sprawiają, że szukamy muzyki wszędzie, — uszlachetniają i wskazują na piękno, — uczą odróżniać dobro i harmonię od zła i fałszu, — pozwalają wyrazić to, czego nie da się wprost opisać, — dają poczucie spokoju, ładu wewnętrznego.
Wychowawcze, (postawy, zachowania, cechy osobowości)	— dają możliwość poznawania samego siebie, — wyzwalają poczucie ciągłej potrzeby dążenia do doskonałości, — uczą stosownych zachowań artystycznych, społecznych, twórczych oraz odtwórczych, — uczą pracy, samokontroli, systematyczności,

cd. tab. 2

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> — pozwalają „być sobą”, — sprawiają, że stajemy się odpowiedzialni, lepsi, — uczą sztuki kochania tego, co dobre, piękne i wartościowe, — uczą, iż muzyka może być przedmiotem fałszu, głównie przez biznes i jej komercję.

Jedlińskiego¹⁴. Określenia sformułowane przez studentów dla wartości można podzielić na te, które traktują je jako przedmioty, lub te, które utożsamiają je z ich przekonaniami, postawami i zachowaniami. **Dążenia ku wartościom kształtują osobowość studentów, wywierają wpływ na rozwój ich talentu muzycznego, wrażliwość ogólną i muzyczną.** Studenci mają swoje ulubione przedmioty nauczania, które cenią najbardziej (por. tabela 1). Są to głównie przedmioty muzyczne, zespołowe, najbardziej związane z przyszłym zawodem muzyka.

Dlatego studia nad wartościami, nad ich rolą w kształtowaniu „duszy artysty”, przyszłego pedagoga muzyki jest aktualnym i ważnym problemem pedagogicznym.

¹⁴ R. Jedliński: *Świat wartości uczniów kończących szkołę podstawową*. W: *Dziecko w świecie wartości...*; K. Deneck: *Wartości jako źródło edukacji...*

Jadwiga Uchyła-Zroski

Music understanding as a process leading to values

S u m m a r y

The purpose of the article was an introduction to the main issues addressed during the conference. An artistic education of students future conductors, musicians, teachers, amateur movement activists is a conscious learning and experiencing meanings of musical art during studies, which lead to the selection of values and realisation of a specific life purpose. Thinking in accordance with values always translates into action, for instance learning, developing, experiencing and others. The process of understanding music and getting to its values is a multistage and complex operation. Understanding music means its conscious reception i.e. features of structure, semantic and expression meanings as well as a judicious reception of its beauty as a value. The research results were also presented by the students of the Institute of Music who carried them out in respect of values they preferred mostly.

Jadwiga Uchyła-Zroski

La compréhension de la musique comme un processus vers des valeurs

R é s u m é

L'objectif de cet article consiste à annoncer la problématique principale de la conférence. L'éducation artistique des étudiants, futurs chefs d'orchestre, musiciens, pédagogues, animateurs des mouvements amateurs, est une formation consciente et une connaissance des significations de la musique pendant des études qui mènent au choix des valeurs et à la réalisation dans la vie d'un but spécifique. Penser selon ces valeurs se traduit toujours en action, c'est par exemple apprendre, perfectionner, éprouver et autres. Le processus de comprendre la musique et de puiser dans ses valeurs est une opération complexe, contenant plusieurs étapes. La compréhension de la musique dénote la perception consciente de ces éléments structuraux, significations sémantiques et expressives de même que la réception judicieuse de sa beauté qui constitue sa première valeur. Nous avons également présenté des résultats des sondages d'opinion menés auprès des étudiants de l'Institut de la Musique, concernant des valeurs préférées par eux.